

І. Г. Гриценко
учитель української мови
та літератури
школи № 4 м. Шостки
Сумської області

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДОЗНАВСТВА

Народознавство - це наука про конкретний народ, особливості його побуту й трудової діяльності, національний характер, психологію, світогляд, історико-культурний досвід, здобутки в галузі навчання й виховання, суспільно-державний устрій, традиції, звичаї, витоки й особливості культури рідного краю. Відомий знавець традиційної культурної спадщини українців Олекса Воропай вирізняв народні звичаї в унікальне явище, наділивши їх неповторною народознавчою силою. Він констатував: «Звичаї народу - це ті прикмети, по яких розпізнають народ не тільки в сучасному, а і в історичному минулому. Звичаї, а також мова - це ті найміцніші елементи, що об'єднують окремих людей в один народ, в одну націю».

Українці володіють колосальним духовним і моральним потенціалом, який зосереджено в українській традиційній культурі. Завдання вчителя словесності - пробудити в дітей пізнавальний інтерес до історії української нації, її культури, традицій, обрядів, формувати національну самосвідомість, сприяти розвитку внутрішньої культури, учити шанувати та примножувати матеріальні й духовні цінності свого народу.

Сьогодні виникла необхідність знову повернутися до тих народно - релігійних традицій, що були перервані кілька десятиліть тому . Йдеться про національно - духовне відродження, в яке органічно вплітається і відродження релігійних свят. Саме з цією метою у жовтні 2002 року розпочав свою роботу народознавчий гурток «Оберіг». Силами гуртківців у школі № 4 м. Шостки створено музей українського народознавства «Світлиця», де представлені речі народного побуту Сумської, Харківської, Полтавської, Чернігівської, Львівської областей, спогади старожителів, фотоматеріали.

Створенню музею передувала копітка пошукова робота старшокласників на чолі з керівником гуртка: індивідуальні бесіди, звернення до батьківської громадськості через заводську газету «Імпульс», ознайомлення з роботою краєзнавчих музеїв Шостки, Сум, Харкова, Львова. Врешті було підібрано і підготовлено приміщення для музею, оформлено перші експозиції. Гуртківці ведуть постійну пошукову роботу, залучаючи й молодших школярів.

Зібрані предмети народного побуту реставрувалися; були виготовлені деякі макети, створені змінні й постійні експозиції:

- експозиція «Народні ремесла»: предмети гончарства XIX-XX століть, ткацтва, бондарства, ковальства, швацтва, лозоплетіння, гутництва;

- експозиція «Одяг українців»: зразки жіночого та чоловічого одягу, головних уборів XIX-XX століть;

- експозиція «Українські рушники»: зразки ручного й фабричного виготовлення Сумської, Харківської, Полтавської, Чернігівської, Львівської областей;

- експозиція «Українська вишивка»: вишиті сюжетні картини, портрети, зразки вишитого старовинного та сучасного одягу, спеціалізовані альбоми, зразки ниток; експозиція «Народження Христа»: макет печери, де народився Христос із силуетами немовляти, діви Марії, Йосипа, пастухів;

- експозиція «Голодомор 1932-33 років – незгойна рана України»: народні та державні символи України, ілюстративний матеріал, художня і довідкова література, демонстраційні предмети та знаряддя хліборобства;

- експозиція «Лелека – народний символ родинного затишку»: макети української хати, тину, гнізда з лелекою і лелеченям;

- експозиція «Українська вариста піч»: розмальований макет лівобережної печі, різноманітні горщики, колиска, мисник, рогаці, кочерга;

- експозиція «Великдень. Писанка»: стенд із творчими тематичними роботами дітей, зразок писанок, пасок, Великодне дерево, література з описом обрядових дійств;

- експозиція «Народні свята зимового циклу»: ікона святого Миколая, Біблія, дідух, різдвяна зірка, ілюстративний матеріал, Різдвяне дерево, зразки різдвяних страв, збірки колядок та щедрівок.

Періодично з'являються нові експозиції, старі доповнюються експонатами, інші перебувають на стадії розробки.

Сьогодні народознавчий музей школи №4 м. Шостка широко розгорнув свою роботу. Його відвідують учні та вчителі інших шкіл, мешканці мікрорайону, гості міста. Ретельно підбирається інформаційний матеріал. Екскурсії проводять старшокласники. Вони також готують собі гідну заміну: залучають до роботи молодших школярів, уводять їх у світ культурно-історичних надбань українців.

У музеї проводяться заняття факультативу з народознавства, уроки географії історії, української мови і літератури, позакласні заходи. Розробляються завдання, які учень може виконувати за допомогою музейного матеріалу. Це, зокрема, розвиток зв'язного мовлення, робота над текстами художніх творів, де згадуються звичаї, обряди українців, народні символи, легенди.

На заняттях гуртка «Оберіг» учні, зокрема, знайомляться з етапами формування календарно-побутової обрядовості зимового та весняного циклів; літніх і осінніх звичаїв та обрядів. Діти роблять висновок, що народні звичаї та обряди пройшли складний і тривалий шлях розвитку і є однією з найдавніших форм духовної культури народу. Вони, як неписані закони, народжуються разом з народом і передаються з покоління в покоління, тобто стають традиційними.

Музейна педагогіка вимагає досвіду, творчого підходу. У «Світлиці» проводяться вікторини, конкурси, які допомагають виявити обдарованих дітей, розвивають творчі здібності школярів. До Великодніх свят гуртківці проводять конкурс «Писанкарське сяйво» серед учнів школи, батьків, учителів. Найкращі писанки виставляються в музеї, а переможці отримують

грамоти й заохочувальні призи на шкільній лінійці. Подібні конкурси сприяють відтворенню народних звичаїв, традицій, релігійних свят.

«Світлиця» - постійно діючий музей, робота в якому сприяє всебічному розвитку школярів. Екскурсоводи стають непоганими читцями, ораторами, перемагають у міських конкурсах ораторського мистецтва. За останні два роки було укладено збірки учнівських різножанрових творів: «Соняшник» і «Будьмо здорові». Кілька років поспіль гуртківці посідають призові місця в міському й обласному конкурсі дитячої творчості «Проба пера». Цього року в обласному конкурсі – I місце (поезія), II і III місце (проза). Староста гуртка «Оберіг» перемогла в міському конкурсі МАН і представляла в області свою роботу «Українська міфологія і демонологія у драмі-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня».

Виховуючи учнів у душі християнської моралі; визначаємо норми нового українського суспільства: екологічне ставлення до природи і довкілля; національна гордість; працьовитість і дбайливе ставлення до матеріальних цінностей тощо. Отже, національне виховання, включаючи одну з найсуттєвіших його галузей – етнопедагогіку, спроможне в недалекому майбутньому відродити генетичні корені українського народу, сформувати новий тип українця, здатного вивести свою державу на світовий рівень культури.

Працюючи в музеї, пам'ятаю відому істину: учитель сам перш за все, повинен розуміти й відчувати те, що виховує в дітях. Прикладом може стати очолена мною робота творчої групи вчителів-словесників міста, результатами якої став методичний посібник «Народознавчий аспект уроків української мови, літератури та позакласної роботи». У посібнику представлені плани-конспекти уроків з рідної мови, літератури та позакласних заходів із використанням народознавства та краєзнавчого матеріалу. У запропонованих розробках висвітлюються обряди та звичаї переважно Сумщини, тому посібник має практичне значення і прислужиться вчителям нашого регіону.

З перших днів перебування дитини в школі потрібно вводити її у світ культурно-історичних надбань народу. Робота, що проводиться в музеї «Світлиця», дає відвідувачам знання з фольклористики, етнографії України, залучає дітей до експедиційної роботи, сприяє свідомому відтворенню народних звичаїв, розвиває творчі здібності, учить цінувати народні святині. Формування особистості засобами українського народознавства включає пізнання, розуміння нею своєї Батьківщини, самовіддану активно-творчу патріотичну діяльність. Наша мета – виховувати національну самосвідомість юних громадян України, адже без глибокого й систематичного пізнання народної духовної культури неможливо формувати всебічно розвинену особистість в умовах державної незалежності.